

Višejezičnost kao poticaj ranog jezičnog razvoja

Drvar, Tihana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:083957>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Tihana Drvar

VIŠEJEZIČNOST KAO POTICAJ RANOGA JEZIČNOG
USVAJANJA

Završni rad

Petrinja, travanj 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Tihana Drvar

**VIŠEJEZIČNOST KAO POTICAJ RANOGA JEZIČNOG
USVAJANJA**

Završni rad

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Katarina Aladrović Slovaček

Petrinja, travanj 2022.

SAŽETAK

Jezik je apstraktan sustav znakova koji služi za sporazumijevanje među ljudima. Usvajanje jezika započinje od najranije djetetove dobi i uključuje sve svjesne i nesvjesne procese koji sudjeluju u svladavanju jezika. Do pojave prve riječi najčešće dolazi u prvoj godini djetetova života. Usvajanje materinskog i stranog jezika ponešto se razlikuje. Djeca materinski jezik usvajaju od rođenja dok se usvajanje odnosno učenje stranog jezika odvija u školi ili specijaliziranim ustanovama. Učenje stranog jezika pozitivno utječe na kasniji jezični razvoj. Dvojezičnost je sposobnost usporedne upotrebe dvaju različitih jezika. Višejezičnost je sposobnost osobe da govori dva, tri, četiri ili čak više jezika. Do pojave dvojezičnosti odnosno višejezičnosti dolazi zbog osobnih, društvenih ili političkih razloga. Naime, dvojezičnost i višejezičnost imaju svoje prednosti, ali ponekad i neke nedostatke. Uz mnoge sadržaje koji se mogu pronaći putem medija ili koje nam mediji nude, motivaciju za usvajanje jezika kod djece uz roditelje čine i odgojitelji, poticajna okruženja, pjesmice, brojalice, slikovnice, jezične igre, ali i vršnjaci.

Temeljni cilj ovog rada bio je ispitati kako usvajanje dvaju ili više jezika utječe na jezični razvoj kod djece. Istraživanje je provedeno u obliku intervjua s roditeljima jedne hrvatsko – francuske obitelji. Dobiveni rezultati u skladu su s očekivanim te je potvrđeno kako dvojezičnost odnosno višejezičnost kod djece pozitivno utječe na jezični, ali i cjelokupni razvoj djeteta.

KLJUČNE RIJEČI: jezik, usvajanje jezika, materinski jezik, strani jezik, dvojezičnost, višejezičnost, motivacija

SUMMARY

Language is an abstract system of signs that serves for the communication between people. Language acquisition begins in the critical period of childhood and it involves all conscious and unconscious processes involved in language acquisition. The appearance of the first word most often occurs in the first year of a child's life. The acquisition of native language and foreign language is different in few areas. Children learn their native language from birth, while learning a foreign language takes place in school or specialized institutions. Learning a foreign language has a positive effect on post language development. Bilingualism is the ability to use two different languages simultaneously. Multilingualism is the ability of a person to speak two, three, four or even more languages. The emergence of bilingualism or multilingualism occurs for personal, social or political reasons. Namely, bilingualism and multilingualism have their advantages but also sometimes some disadvantages. In addition to many contents that can be found through the media or offered by the media, the motivation for language acquisition in children, together with parents are educators, stimulating environments, songs, counters, picture books, language games, but also peers.

The basic aim of this paper was to examine how acquisitions of two or more languages affects language development in children. The research was conducted in the form of an interview with the parents of a Croatian-French family. The obtained results are in line with expectations and it was confirmed that bilingualism or multilingualism in children has a positive effect on language, but also on the overall development of the child.

KEY WORDS: language, language acquisition, native language, foreign language, bilingualism, multilingualism, motivation

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. USVAJANJE I UČENJE JEZIKA.....	2
2.1. Usvajanje drugog jezika.....	6
2.2. Dvojezičnost	7
2.3. Višejezičnost.....	12
3. MOTIVACIJA ZA USVAJANJE I UČENJE JEZIKA.....	15
3.1. Poticajno okruženje i uloge odgojitelja	15
3.2. Usvajanje jezika uz pomoć pjesmica, brojalica i slikovnica.....	16
3.3. Jezične igre kao pomoć pri usvajanju jezika.....	19
3.4. Utjecaj vršnjaka i druge djece za učenje i usvajanje jezika.....	20
4. ISTRAŽIVANJE.....	21
4.1. Opis uzorka	21
4.2. Opis instrumenta istraživanja	21
4.3. Ciljevi istraživanja	22
4.4. Hipoteze istraživanja.....	22
4.5. Rezultati.....	23
5. ZAKLJUČAK I RASPRAVA	27
6. POPIS LITERATURE:.....	28

1. UVOD

Upotreba dvaju ili više jezika u istoj populaciji vrlo je česta i do takve pojave dolazi zbog različitih razloga. Jedan od razloga jest pripadnost djetetove obitelji grupi manjinskog jezika npr. djeca Talijana u Istri, a drugi razlog jest sam život obitelji u stranoj zemlji zbog rada, studija, emigracije. Treći razlog, koji je ujedno i najčešći jest mješoviti brak u kojoj su jedan ili oba roditelja stranci u nekoj zemlji (Prebeg-Vilke, 1991).

U prvom dijelu rada objašnjeno je kako i na koji način djeca usvajaju i uče jezik te kako dolazi do prve riječi. Nadalje, definiran je materinski jezik koji se podudara s jezikom jednog ili oba roditelja, ali i aspekti koji su bitni za njegovo usvajanje. Zatim je objašnjen pojam dvojezičnosti i njegova podjela na – sukcesivni i simultani bilingvizam, ranu i kasnu, okomitu i vodoravnu te pasivnu i aktivnu dvojezičnost. Dvojezičnost *donosi* prednosti poput razvijanja svijesti o jeziku i boljoj komunikaciji, ali i negativne učinke poput miješanja jezika. Nakon dvojezičnosti, definirana je višejezičnost i motivi koji potiču na usvajanje odnosno učenje više jezika. Višejezičnost se dijeli na individualnu, teritorijalnu i institucionalnu višejezičnost. Nadalje, ukratko su objašnjeni negativni učinci do kojih dolazi kod višejezične osobe poput diglosije i uporabe riječi iz drugih jezika. U drugom dijelu rada spomenuto je što sve djecu motivira i potiče na usvajanje i učenje jezika. Uz roditelje, u odgoju i učenju djece veoma bitnu ulogu imaju i odgojitelji. Odgojitelji stvaraju prilike za razgovor s djecom u svakom trenutku. Isto tako, odgojitelji su *ti* koji stvaraju ugodno i poticajno okruženje u radu s djecom. Učenje drugog jezika kao i materinskog, može se usvajati i uz pomoć pjesmica, brojalica, slikovnica, jezičnih igara, ali i uz pomoć vršnjaka.

U empirijskom dijelu rada provedeno je istraživanje u obliku intervjua u kojem je sudjelovala jedna hrvatsko – francuska obitelj. Cilj istraživanja bio je kako učenje dvaju ili više jezika utječe na jezični razvoj kod djece. Istraživanje je pokazalo kako višejezičnost pozitivno utječe na razvoj jezika te cjelokupni razvoj djeteta.

2. USVAJANJE I UČENJE JEZIKA

U Engleskoj postoji legenda koja kaže da je škotski kralj Jakov (James) VI, koji je kasnije vladao i Engleskom kao Jakov I, jednom – bilo je to početkom 17. stoljeća - proveo lingvistički eksperiment kako bi otkrio kojim su jezikom govorili prvi ljudi na Zemlji. Dvoje tek rođene djece poslao je u pratnji gluhe i nijeme dadilje na nenastanjen otok, udaljen od obala Škotske. Mislio je da će tako otkriti od kojeg su jezika potekli svi ostali jezici. Pretpostavljao je da će djeca progovoriti hebrejski (Prebeg-Vilke, 1991:7).

Posve je jasno da djeca ne mogu progovoriti ako nisu okružena slušajući neki jezik. U ljudskom mozgu postoji urođeni mehanizam koji se naziva *generator jezika* te se on aktivira kada dijete dostigne određeni stupanj razvoja. Upravo taj *generator jezika* djetetu omogućuje da iz riječi ili rečenice koje čuje može u sebi formirati jednostavan gramatički sustav (Prebeg-Vilke, 1991).

Autorica Aladrović Slovaček (2019) navodi autora Owensa (1986) koji objašnjava da je djetetov jezični razvoj povezan s njegovim fizičkim, spoznajnim, osjećajnim, društvenim, ali isto tako i komunikacijskim razvojem.

Prema autorici Aladrović Slovaček (2019) jezik je apstraktni sustav znakova koji se ostvaruje u četirima jezičnim djelatnostima: slušanju, govorenju, čitanju i pisanju. Navedene djelatnosti dijele se na primarne – slušanje i govorenje te na sekundarne – čitanje i pisanje. U vrtiću se ostvaruju jezične djelatnosti slušanja i govorenja.

Jezik je sustav koji se ostvaruje putem govora. On može biti prenesen i pisanim putem, a kada je jezik lišen govora komunikacija i dalje ostaje jer je jezik nastao upravo iz komunikacijskih razloga. Govor je najbolji i najlakši način komunikacije te je potrebna međusobna usklađenost svih triju sustava (jezik, govor, komunikacija) da bi se govorilo o urednom jezičnom, govornom i komunikacijskom razvoju. Dakle, narušenost jednog sustava može utjecati na kvalitetu preostalih iako preostali sustavi nisu izravno pogođeni (Kuvač Kraljević, 2015).

Usvajanje jezika može se promatrati u trijadi i to na način: jedan je jezik koji se uči odnosno zadatak koji treba obaviti; drugi je dijete odnosno djetetove sposobnosti i osobine kojima se služi u usvajanju jezika, a treće je okolina odnosno govorni kontekst i jezik koji dijete čuje (Kovačević, 1991).

Autorice Likierman i Muter (2007) govore kako djeca jezik uče usvajanjem gramatičkih pravila na način da *stvaraju* ili *otkrivaju* jezik. Kako bi usvojila gramatička pravila djeca moraju slušati jezik i oponašati ga. Autorice navode 4 bitne komponente koje čine složeni sustav jezika, a koje se razvijaju prije polaska djeteta u školu:

1. fonologija - glasovna struktura jezika
2. semantika - značenje jezika (u predškolskoj dobi uglavnom razvoj fonda riječi – vokabular)
3. gramatika koju čini morfologija (struktura riječi – uporaba gramatičkih markera koji označavaju rod, vrijeme, broj, aktiv i pasiv) te sintaksa (struktura rečenice)
4. pragmatika – socijalna upotreba jezika (dijete je sposobno ispričati priču koja ima smisla, sposobno je pričekati na red u razgovoru te shvatiti skriveno i preneseno značenje).

Autor Bagdasarov (2017) navodi da je materinski jezik zapravo prvi jezik koji čovjek prihvaća od djetinjstva i kojim se služi. Materinski se jezik podudara s jezikom jednog ili oba roditelja. Materinski jezik nije isto što i standardni jezik već se on strukturom svojeg zvuka, oblicima i gramatikom duboko usađuje u govornika.

Proces učenja i usvajanja jezika uključuje sve svjesne i podsvjesne procese koji sudjeluju u svladavanju materinskog jezika. To su: dob djeteta, motivacija, inteligencija, talent za jezike te određene karakteristike ličnosti (Prebeg-Vilke, 1991, prema Chomsky, 1965).

Četri su aspekta bitna za usvajanje materinskog jezika:

1. Usvajanje glasovnog sustava
2. Gramatika - uporaba jezičnog oblika vlastitog jezika
3. Semantika - sposobnost razumijevanja i priopćavanja značenja
4. Komunikacija - sposobnost da se uporabom govora nešto uradi ili postigne.

Svi navedeni aspekti međusobno uvjetuju i ovise jedan o drugome (Vrsaljko i Paleka, 2018).

Prema Aladrović Slovaček (2019) usvajanje materinskog jezika podrazumijeva ovladavanje složenim sustavom znakova, a njegov cilj je sporazumijevanje. Jezik čovjeka razlikuje se od svih drugih živih bića pa se usvajanje jezika smatra prirodnom, osebnom i fascinantnom pojavom.

Istraživanja su pokazala da postoji nekoliko svojstva koja utječu na djetetov jezični razvoj, a to su: spol (djevojčice brže progovaraju nego dječaci), broj djece u obitelji, redoslijed djece u obitelji (često prvo dijete progovora brže nego drugo), odnos roditelja i drugih ukućana prema djetetu (koliko se njime bave, koliko mu se obraćaju), vrste obiteljskog života, jezična okolina (jednojezična ili višejezična), jezični unos (govori li mu se maminskim, odraslim, ili mu se tepa) te društveni položaj roditelja (jesu li društveno prihvaćeni, jesu li obrazovani) (Aladrović Slovaček, 2019, prema Jelaska, 2005: 43).

Prema Velički i Katarinčić (2011) usvajanje govora dijeli se na dva osnovna razdoblja – predverbalno i verbalno. Autorice navode da predverbalno razdoblje traje od rođenja djeteta pa sve do njegove prve smislene riječi dok se verbalno razdoblje odnosi na period od prve izgovorene smislene riječi pa sve do automatizacije govora (oko 10. godine života). Autorice objašnjavaju kako će do pojave prve riječi doći zbog bogatog jezičnog okruženja, ali i zbog raznovrsnih i poticajnih prilika za slušanje govora.

Autorica Posokhova (1999) napravila je podjelu razvoja govora od prve do šeste godine djetetova života. U prvoj godini intonacijski element dječjeg govora povezan je s emocijama i gestama te se javljaju prve smislene riječi. Od prve do treće godine senzitivno je razdoblje za razvoj govora. U drugoj godini dječji govor sastoji se od pojedinih riječi iz govora odraslih, nejasan je izgovor većine glasova, stvaraju se prve rečenice, a značenje pojedinih riječi vrlo je široko. Od druge do šeste godine izgovor postaje gramatički ispravan. Od četvrte do šeste godine dijete razumije složene proširene rečenice, usvajaju se gramatičke kategorije, obogaćuje se vokabular i na taj način stvara se temelj za čitanje i pisanje.

Dijete već u toku prve godine počinje razumijevati pravila svog jezika, a već u trećoj poznaje osnovnu strukturu govora koju čuje u svojoj okolini te mu se na taj način omogućuje da uz ono što čuje proizvede i vlastiti iskaz (Prebeg-Vilke, 1991).

Autor Owens (1986) navodi kako je pojava prve riječi kod svakog djeteta drugačija. Neka djeca progovaraju vrlo rano rabeći riječi poput *mama, tata, papaj* dok s deset mjeseci rabe kratke dvočlane ili tročlane rečenice kao npr: *Ko je to? Di je mama?* Druga djeca prve riječi izgovore tek s dvije godine. Neka rabe više imenica dok druga rabe više glagola.

Dječji vokabular popunjava se uz pomoć aktivnog fonda riječi (riječi koje dijete koristi – prema veličini aktivnog rječnika često procjenjujemo mentalni razvoj) te uz pomoć pasivnog fonda riječi (riječi koje dijete zna, ali ih ne upotrebljava u vlastitom govoru tzv. *odrasle riječi*) (Vrsaljko i Paleka, 2018).

Postoje dvije vrste poticanja djetetova jezična razvoja: proširenje i preoblikovanje te odraz i potkrepljenje. Do preoblikovanja i proširenja djetetova iskaza dolazi onda kada dijete nešto kaže, a odgojitelji proširuju iskaz u dulju i složeniju rečenicu. Nadalje, ako je dijete nešto pogrešno izgovorilo ili reklo takvu rečenicu odgojitelji preoblikuju u ispravan iskaz. Autorice za odraz i potkrepljenje govore da nakon djetetova iskaza odgojitelj ponavlja rečenicu i nastavlja razgovor na temu koju je dijete odabralo, a samim time djetetu se pruža povratna informacija da se pravilno služi iskazima i da je odgojitelj razumio o čemu govori (Likierman i Muter, 2007).

Autorice Vrsaljko i Paleka (2018) govore kako djeca dolaskom u vrtić sa sobom donose specifičnosti, ali i različitosti svoje sredine. U vrtić djeca dolaze s rječnikom koji su čula kod kuće (najčešće riječi koje čuje u govoru oca i majke) dok u vrtiću djeca usvajaju rječnik svakodnevnih komunikacije. Autorice navode kako je potrebno svaku situaciju u kojoj se dijete nalazi koristiti za bogaćenje rječnika, razvijanje kognitivnih sposobnosti, ali i djetetovo samostalno i ispravno imenovanje riječi.

Ovisno o potrebi skupine ili pojedinog djeteta - odgojitelji, roditelji ili učitelji izmišljaju priče koje će djelovati ljekovito na dijete, tj. moći će djelovati na djetetov govor, određeno ponašanje ili cjelokupnu situaciju (Velički, 2013, prema Perrow, 2008).

Prema Kuvač Kraljević (2015) postoje djeca koju nazivamo *kasni govornici*. Autorica navodi da su to djeca koja će unatoč urednom kognitivnom razvoju, urednom sluhu i slušnoj obradi pokazivat kašnjenje u prvoj pa čak i u drugoj godini života u jezičnom razumijevanju i jezičnoj proizvodnji. Autorica također objašnjava kako će umjesto prve riječi oko prve godine

života ona uslijediti oko godinu i pol ili još kasnije, a u dobi od dvije godine takva djeca će proizvoditi manje od pedeset riječi koje neće dobro kombinirati. Nakon treće godine života neka djeca i dalje će pokazivati jezična odstupanja te će ista biti kategorizirana kao djeca s posebnim jezičnim teškoćama.

Jezik je apstraktan sustav znakova i veoma je složen proces. Jezik se ostvaruje putem govora. Kako bi djeca lakše ovladala jezikom ona trebaju biti izložena jeziku od svoje najranije dobi. Govor je dio komunikacije i on nam pomaže u sporazumijevanju s drugima. Pojava prve riječi ovisi o individualnom razvoju svakog djeteta. Djeca najviše kroz igru istražuju okolinu oko sebe i na taj način usvajaju govor. Osim istraživanja i igre, važnu ulogu u usvajanju jezika imaju roditelji i odgojitelji koji potiču djecu na svakodnevnu komunikaciju.

2.1. Usvajanje drugog jezika

Autorica Prebeg-Vilke (1991) objašnjava razliku između usvajanja i učenja drugog jezika. Prema autorici drugi jezik djeca usvajaju u svojoj prirodnoj okolini kao npr. obiteljska sredina ili u okolini u kojoj određeni pojedinac (otac ili majka) ili vrtićka sredina (odgojitelji i druga djeca) govore kao materinski jezik, a učenje stranog jezika odvija se u školi ili specijaliziranim ustanovama.

Razlike u usvajanju i učenju jezika su mnogobrojne te se o njima može govoriti kao o različitim procesima. Naime, drugi jezik djeca usvajaju jer ih na to potiču situacije i prilike u kojima žive, dok je za učenje drugog jezika napravljena organizacija tjedne nastave gdje se nastavnici trude osmisliti kako bi djeca naučila ponešto i o drugom jeziku (Prebeg-Vilke, 1991).

Djeca govore stotinu jezika i posjeduju mnoštvo sposobnosti koje je potrebno uvažavati, poticati, ali i razvijati na primjeren način. Djeca na svoj način shvaćaju svijet te ga istražuju, a upravo tim vlastitim istraživanjem djeca otkrivaju mnoge načine učenja prema kojima se organiziraju kvalitetna okruženja za učenje i bogaćenje jezika (Silić, 2007, prema Malaguzzi, 1998).

Krene li se u što ranijoj dobi učiti strani jezik takvo učenje povoljno će utjecati i pridonijeti razumijevanju i stvaranju pozitivnih stavova i mišljenja prema drugim narodima i kulturama (Silić, 2007, prema Vilke, 1991).

Autorica Silić (2007) navodi autora Wintera (1996) koji objašnjava da mala djeca imaju veliku sposobnost za učenje jezika i upravo zbog toga mogu učiti onoliko jezika koliko čuju u svojoj svakodnevnicu.

Ako djeca započnu s učenjem stranog jezika u ranoj dobi, ona ne samo da će dobro usvajati izgovor već će zbog svjesnosti o postojanju jezika kao *fenomenu* bolje razumijeti svoj vlastiti jezik (Prebeg-Vilke, 1991).

Autorica Gopnik (2003) govori kako djeca od rane dobi imaju sposobnost prepoznati razlike između glasova različitih jezika.

Uz sve spomenuto, ono što se može zaključiti jest kako se usvajanje i učenje drugog ili čak trećeg jezika ipak malo razlikuje. S usvajanjem drugog jezika najbolje bi bilo krenuti od najranije djetetove dobi. Usvajanje jezika provodi se u obiteljskom okruženju dok se za učenje drugog jezika osmišljava tjedna nastava. Nadalje, u ovom radu riječ će biti o dvojezičnosti i višejezičnosti i usvajanju jezika u takvom okruženju.

2.2. Dvojezičnost

Bilingvizam potječe od latinske riječi *bilinguis* što znači dvojezičan. Bilingvizam ili dvojezičnost jest usporedna upotreba dvaju jezika pojedinaca u zajednici. U klasičnoj definiciji ističe se da je bilingvizam sposobnost nekoga da se vješto služi dvama jezicima bez vidljive sklonosti prema jednomu od njih (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Autorica Prebeg-Vilke (1991) dvojezičnost (bilingvizam) dijeli na dvije definicije – minimalističku i maksimalističku. Autorica navodi kako je minimalistički bilingvizam djelomično korištenje jedne jezične vještine, dok je maksimalistički bilingvizam potpuno vladanje jezikom.

Prema Jelaska i sur. (2005) pojava dvojezičnosti može se objasniti na dva načina. S jedne strane dvojezični ljudi su samo oni koji su ovladali dvama jezicima te ih upotrebljavaju kao izvorni jezik. S druge strane, dvojezični govornici su svi oni koji se služe dvama jezicima u bilo kojoj situaciji.

U današnje vrijeme većina djece odrasta učeći dva ili više jezika. Dijete može postati dvojezično ako istovremeno usvaja oba jezika ili ako učeći jedan jezik dijete počne istovremeno učiti i drugi (Likierman i Muter, 2007).

Zadatci kojima bilingvalno dijete mora ovladati učeći dva jezika istovjetni su zadacima kojima mora ovladati monolingvalno dijete. Takvo dijete treba:

1. naučiti glasovni sustav jezika
2. naučiti na koji način oblikovati riječi i oblikovati ih u iskaze
3. naučiti značenje samih riječi i njihovo značenje u određenim kontekstima
4. naučiti kako upotrebljavati jezik sam po sebi kako bi znalo komunicirati s okolinom (Prebeg-Vilke, 1991).

U nastavku rada spomenut će se neke od značajnih vrsta dvojezičnosti.

Autorica Prebeg-Vilke (1991) bilingvizam dijeli na dvije vrste – simultani i sukcesivni bilingvizam. Do simultanog bilingvizma dolazi kad dijete mlađe od tri godine usvaja dva jezika istovremeno. Kao prednost kod ovakve vrste bilingvizma autorica navodi da dijete u početku nije svjesno da je izloženo usvajanju dvaju jezika te se tako izbjegava problem da dijete uči odnosno usvaja drugi jezik. Nadalje, kod simultanog bilingvizma iskorištava se urođena sposobnost malog djeteta da proizvodi glasove kod jednog jezika prije nego što oni nestanu iz njegova govora te ih onda ponovno usvaja kod drugog jezika. Kao problem koji se javlja kod simultanog bilingvizma autorica navodi da dijete može korištenjem dvaju jezika slagati iskaze miješanjem upravo tih dvaju jezika kao npr: *Moja mama najbolje cooking lunch.*

Sukcesivni bilingvizam razlikuje se od simultanog bilingvizma, a javlja se nakon treće godine djetetova života. Sukcesivni bilingvizam jest usvajanje i učenje drugog odnosno dodatnog jezika uz jezik koji dijete već zna ili koristi (materinski jezik). Prednost ove vrste bilingvizma je

to što starije dijete više znade o svijetu oko sebe, ono će duže pamtiti i imati više sposobnosti da primi i preda informaciju. Problem sukcesivnog bilingvizma je nezainteresiranost djeteta da uči drugi jezik ako već zna i koristi jedan jezik (Prebeg-Vilke, 1991).

Autori Jelaska i sur. (2005) objašnjavaju ranu i kasnu dvojezičnost. Rana dvojezičnost traje do jedanaeste - dvanaeste godine, a kasna do sedamnaeste – osamnaeste godine. Autori ističu kako rana dvojezičnost kod djece ima mnogobrojne prednosti poput odvajanja semantičke i fonološke razine riječi, metajezična svijest je bolje razvijena te su upravo zbog toga takva djeca kreativnija. Kod odrasle dvojezičnosti vrlo često dolazi do ovisnosti jednog jezika o drugome, ali češće dolazi i do jezičnih barijera ili pogrešaka u govoru.

Podjelu dvojezičnosti po jezicima čine vodoravna i okomita, ali i govorna i znakovna dvojezičnost. Vodoravna dvojezičnost je dvojezičnost u kojem je vidljiva razlika između dva jezika, dok okomitu dvojezičnost čini više dijalekata ili naglasaka između jednog jezika. Govornu dvojezičnost pak čini osoba koja uz govor koristi znakovni jezik ili nekakav drugi negovorni sustav. Znakovna dvojezičnost jest ona u kojoj se osoba dobro služi dvama znakovnim jezicima (Jelaska i sur., 2005).

Prema Jelaska i sur. (2005) pasivna dvojezičnost je pojava u kojoj osoba samo razumije drugi jezik, ali ga ne upotrebljava u svom govoru. Aktivnu dvojezičnost čini i pisanje i govorenje drugog jezika.

Dvojezičnost doprinosi kulturalnim, komunikacijskim i kognitivnim prednostima. Pod kulturalne prednosti ulazi poznavanje dvaju jezika pomoću kojih se širi i stječe znanje o drugim kulturama i običajima. Komunikacijske prednosti dvojezičnoj osobi nude mogućnost upoznavanja sa što većim brojem ljudi koji pričaju drugi jezik te na taj način dolazi do veće osjetljivosti u komunikaciji. Kognitivne prednosti dvojezičnim osobama nude mogućnost proširenja znanja o jeziku kao i samoj formi i upotrebi jezika (Bradarić-Jončić i Kolarić, 2012, prema Knight i Swanwick, 2002).

Kod djece čije iskustvo i upoznavanje s drugim jezikom započne u što ranijoj dobi imat će veliku prednost pred onima koji kasnije započnu s učenjem stranog jezika. Takva djeca bit će bolja u komunikaciji, govoru i sporazumijevanju od onih koji započnu s takvim učenjem u kasnijoj dobi (Silić, 2007, prema Singleton, 1989).

Autorice Likierman i Muter (2007) objašnjavaju kako dvojezičnost stvara prednost i kod drugih aspekata u razvoju djece. Djeca koja govore dva jezika imaju veću sposobnost za učenje novih pojmova, imaju bolju razvijenu svijest o jeziku i glasovnim promjenama te bolje uočavaju gramatičke pogreške. Isto tako, autorice navode ako kod djeteta postoji nekakva jezična teškoća bilingvizam će stvoriti još veći pritisak na jezični razvoj.

Učenjem dvaju jezika istovremeno može doći do komplikacija poput miješanja jezika. Iako se smatra normalnom pojavom, do miješanja jezika dolazi kada su djeca izložena dvama jezicima te će u svojoj izjavi upotrebiti jednu ili dvije riječi iz drugog jezika. Miješanje jezika ne smatra se nazadovanjem djeteta već njegovim unapređenjem jer dijete na taj način pokazuje kako razvija svjest o dvama jezicima i na taj način ispituje tko kojim jezikom govori (Baždarić, 2015, prema Steiner, 2009).

Isključenost ili zapostavljenost jednog od roditelja, također se smatra manom dvojezičnosti. Do ovakve pojave dolazi kada se kod jednog od roditelja pojavljuje strah da će kultura i jezik onog drugog roditelja prevladati kod djeteta. Stoga je veoma bitno da se roditelji usuglase i dogovore koje jezike i kada će dijete upotrebljavati kako se kod djeci nebi javio osjećaj krivice ako *iskoriste* riječi iz jezika drugog roditelja (Baždarić, 2015, prema Barron-Hauwaert, 2004).

Naime, kod dvojezične obitelji može doći do problema kad šira obitelj ne pruža oslonac. Do ovakvog problema najčešće dolazi kada se bake i djedovi ne slažu s roditeljskom odlukom dvojezičnog odgoja ili se osjećaju isključenima jer njihovi unuci govore njima nepoznat jezik. Zbog toga, roditeljima se preporuča razgovor s bakama i djedovima, ali i samom djecom kako bi se zaobišle jezične barijere. Štoviše, roditelji bakama i djedovima mogu dodijeliti ulogu *mudrih učitelja* - gdje se oni osjećaju imponirano, a komunikacije s djecom u takvoj situaciji neće nedostajati (Baždarić, 2015, prema Baker, 2000).

Autorica Prebeg-Vilke (1991) govori o važnosti uloge roditelja oko odgoja djece u dvojezičnoj obitelji. Autorica objašnjava kako s djetetom treba što prije započeti upotrebljavati oba jezika. Roditelji kao uzor u svakom području djetetova života djeci moraju biti i dobar jezični model, ali moraju biti i svjesni kako učenje drugog jezika nimalo nije lagano te djeci na taj način trebaju dati dovoljno vremena da nečim ovladaju.

Upotrebu drugog jezika treba uvoditi postepeno u razgovor. Dijete koje krene u vrtić čiji jezik ne poznaje potrebno je omogućiti da dio svog odgojno-obrazovnog programa prati na materinskom jeziku. Ako takva situacija nije moguća, takvo dijete potrebno je staviti u grupu s djecom koja govore njegovim jezikom (Prebeg-Vilke, 1991).

Za djecu je dobro da su izložena stranom jeziku i to od najranije dobi (vrtić). Djeca koja su izložena dvama jezicima lakše uče oba jezika i stoga takva djeca mogu odvojiti i usvojiti oba sustava (Silić, 2007, prema Cummins, 1991).

Prema Prebeg-Vilke (1991) djeca koja uče strani jezik prije šeste godine, sposobna su takav jezik usvojiti bez krivog naglaska. Isto tako, autorica ističe da je strani jezik poželjno krenuti učiti što ranije, ali tek kada dijete dobro usvoji materinski jezik.

Tijekom svojih dnevnih rutina poput hranjenja, pjevanja, odijevanja, igranja - roditelji s djecom putem verbalne interakcije razvijaju konverzacijske vještine. Bez obzira razumije li dijete ili još ne fraze koje čuje, ono se putem konverzacije s roditeljima uči osnovnim pravilima sudjelovanja u razgovoru. Iako rezultati nisu vidljivi od samog početka, veoma je bitno da dijete bude izloženo jeziku obaju roditelja i da sudjeluju u razgovoru što više je moguće. Štoviše, ako su roditelji dovoljno posvećeni svome djetetu i ako ostaju dosljedni u svom dogovoru oko upotrebe jezika u djetetovoj okolini, kroz godinu ili dvije takva situacija *urast će plodom* (Baždarić, 2015).

Dvojezičnost ili bilingvizam jest usporedna upotreba dvaju jezika i zbog toga je veoma složen proces te utječe na kognitivni, komunikacijski, ali i spoznajni razvoj djeteta i njegova govora. Konačno, veliku ulogu u razvoju dvojezičnosti kod djece imaju roditelji, odgojitelji, odgojno-obrazovne ustanove, ostala djeca, ali i okolina u kojoj se djeca nalaze.

2.3. Višejezičnost

Višejezična osoba je ona osoba koja zna govoriti i do tri, četiri, pet pa čak i više jezika. Poticajima da se uči više od jednog stranog jezika i nuđenjem različitih jezika u školama, fakultetima ili školama stranih jezika, smatralo se kako će biti veće zainteresiranosti za višejezičnošću (Jelaska i sur., 2005).

Autorica Malechová (2016) višejezičnost objašnjava kao sposobnost osobe koja može govoriti više od jednog jezika. Također, autorica višejezičnost navodi kao izraz za označavanje valjanosti ili raširenosti upotrebe vŕe jezika u druŕstvu ili državi.

Naziv koji se još može koristiti kao višejezičnost jest dvojezičnost. Dvojezičnost se u ovom slučaju definira kao specifičan slučaj višejezičnosti koja nema ograničenja za broj jezika koje govornik upotrebljava (Magdalena Malechová, 2016).

U mnogim zapadnim državama jednojezičnost se podrŕava više nego višejezičnost. Nasuprot tome, u zemljama poput Kanade ili Velike Britanije gdje obitavaju azijske zajednice mnogo je trojezičnih govornika. Oni govore svojim materinskim jezikom ili dijalektom, koriste drugi azijski jezik koji se povezuje s pismenošću (npr. Hindu i Urdu), ali upotrebljavaju i engleski jezik (Baker i Jones, 1998).

Autori Baker i Jones (1998) navode kako do pojave višejezičnosti dolazi i zbog drugih razloga. Tako na primjer, braćni par u kojem muŕkarac govori jednim jezikom, ŕena drugim, a ŕive u zajednici u kojoj se govori trećim jezikom na taj naćin oni postaju trojezićna obitelj. Isto tako, do pojave višejezičnosti u obitelji može doći ako roditelji prićaju svatko svojim materinskim jezikom, a dijete u vrtiću ili školi ući treći jezik.

Postoji više vrsta višejezičnosti, a to su: individualna, teritorijalna i institucionalna višejezičnost. Individualna višejezičnost odnosi se na individualnog govornika dok se teritorijalna odnosi na uporabu jezika u višejezićnim regijama ili zemljama. U institucionalnu višejezičnost pripada koriŕtenje više jezika na radnim mjestima u institucijama (Malechová, 2016, prema Riehl, 2014).

Razlozi pojave višejezičnosti su mnogobrojni i različiti. Motivi za učenjem više jezika mogu biti osobno bogaćenje, putovanje, upoznavanje drugih kultura, poboljšanje obrazovanja, ali i ekonomska prednost (Baker i Jones, 1998).

Uzroci koji dovode do pojave dvojezičnosti odnosno višejezičnosti veoma su različiti, a to su: osobni, društveni, društveno-ekonomski ili pak politički razlozi (Magdalena Malechová, 2016).

Autori Jelaska i sur. (2005) objašnjavaju kako se kod osobe koja zna dva ili više jezika, ti jezici međusobno isprepliću i djeluju jedni na druge tako da obogaćuju komunikaciju bez obzira gdje je, kako i kada višejezična osoba naučila strane jezike.

S obzirom na to da kod pojave dvojezičnosti dolazi do negativnih učinaka, tako i višejezičnost ima svojih *mana*. Pogreške do kojih dolazi kod višejezičnosti su: diglosija, uporaba stranih riječi u govoru, uporaba izvedenih riječi takozvanih posuđenica, pojava prebacivanja i miješanja kodova i mnogih drugih (Malechová, 2016).

Autorica Malechová (2016) diglosiju objašnjava kao situaciju u kojoj su korištena dva različita oblika istog jezika u različitim situacijama unutar jedne zajednice. Autorica navodi da su situacije poput izmjene standardnog jezika i svakodnevnog/neformalnog govora, pojava dva jezika u određenom području te uporaba književnog jezika u cijelom području, kao npr. grad Bokmal u Norveškoj.

Do pojave miješanja kodova dolazi kada u interakciji nedostaje jasan jezik već se u razgovoru izmjenjuje više riječi različitih jezika. Prebacivanje kodova objašnjava se praksom prelaska s jedne vrste jezika na drugi (najčešće između formalnog i neformalnog stila govora) (Malechová, 2016, prema Schwitalla, 2006).

Prema autorici Posokhovej (1999) članovi obitelji se do treće godine djetetova života moraju uskladiti i dogovoriti kojim jezikom će razgovarati s djetetom kako djeca ne bi prenašala izgovore glasova iz jednog jezika u drugi i kako bi se izbjegla mogućnost pojave poremećaja izgovora glasa.

Ako se osobe koje govore više jezika susretnu s osobom koja vrlo malo ili nikako ne poznaje taj jezik, uz svoj verbalni govor ubacit će i nejezična sredstva poput izraza lica, pokreta ruku i tijela, predmete, nejezične zvukove itd. (Jelaska i sur., 2005).

Jelaska i sur. (2005) govore kako se naziv mnogojezičnost danas koristi kao višejezičnost pa čak i plurilingvalnost zbog očuvanja jezične raznolikosti, opće kulture i sporazumijevanja među narodima. Autori govore kako bi bilo dobro, ali i potrebno uz svoj materinski jezik i poznavanje jednog jezika kao npr. engleski, znati ili bar probati naučiti još jedan jezik.

Višejezičnost je sposobnost osobe da govori dva, tri, četiri ili mnogo više jezika. Višejezičnost je složen proces i potrebno je mnogo volje i truda kako bi se naučio dodatni jezik. Motivi za razvijanje višejezičnosti su mnogobrojni: upoznavanje kulture drugih naroda, interakcija među narodima drugih jezika te ekonomsko i političko jačanje. Višejezičnost kao takva može doprinijeti u razvitku svijeta, stoga je potrebno oprezno i polako učiti novi strani jezik jer postoji mogućnost pojave jezičnih teškoća i greška u sporazumijevanju.

3. MOTIVACIJA ZA USVAJANJE I UČENJE JEZIKA

Ulazeći u proces komunikacije na stranom jeziku djeca su izložena bogatim jezičnim sadržajima i situacijama. U proces učenja stranog jezika osim roditelja od velike pomoći su odgojitelji i prostorno-poticajno okruženje koje pripremaju odgojitelji. Isto tako, brojalice, pjesme, jezične igre i vršnjaci djeluju kao motivacija za usvajanje i učenje jezika.

3.1. Poticajno okruženje i uloge odgojitelja

Prostorno uređenje vrtića veoma je bitna stavka pri poticanju djece na učenje. Prostor nam odašilje mnoge poruke iz kojih je vidljivo jesu li odrasle osobe osigurale kvalitetu prostora za učenja djece, je li prostor organiziran tako da se kod djece stvara osjećaj slobode, sigurnosti i ugodnog ozračja. Prostor mora biti oblikovan tako da se djetetu pruži mogućnost izbora, da dijete rješava problem, stvara nova prijateljstva i komunikaciju, da se igra. Štoviše, prostor u vrtiću mora djetetu pružiti mogućnost refleksije i samorefleksije (Slunjski, 2001).

Na uspješno ostvarenje učenja i usvajanja drugog jezika kod djece važnu ulogu, uz roditelje imaju i odgojitelji. Odgojitelji stvaraju ugodno okruženje za djecu, osmišljavaju razne prilike, situacije i igre kako bi djeca razvila potrebu za komunikacijom na stranom jeziku. Nadalje, odgojitelji moraju osigurati dovoljno vremena za slušanje, komuniciranje i igru na stranom jeziku. Također, djeci u vrtiću potrebno je osigurati mogućnost za izloženost različitim jezicima, poticati govorno stvaralaštvo te kontinuirano djeci pružati povratnu informaciju (potvrdu/ispravak) o uspješnosti svoje komunikacije na stranom jeziku (Silić, 2007).

Prema Stantić i Velički (2009) za dobar govorni razvoj nisu bitni samo roditelji, već i odgojitelji i vrtićko okruženje. Djeca najveći dio dana provode u školama i vrtićima te se komunikacija s djecom odvija u svakom trenutku, a ne samo kada djeca rješavaju zadatke ili kada su podijeljena u vremenski ograničene aktivnosti.

Odgojitelji su *ti* koji potiču želju za čitanjem i pisanjem kod djeteta na način da djetetovo okruženje ispune raznim oblicima pisanih riječi i smislenim tiskom. Štoviše, ponavljanjem stihova iz pjesmica i slikovnica djeca mogu povezati slova i riječi koja vide oko sebe s glasovima koje čuju (Moomaw i Hieronymus, 2008).

Autorice Moomaw i Hieronymus (2008) navode aktivnosti koje mogu provesti odgojitelji, a koje promiču usvajanje jezika, ali i početno čitanje i pisanje u vrtiću. Za početno čitanje autorice navode kartice s imenima na ploči, velike slikovnice, interaktivne tabele, oglasne ploče, dokumentacija o projektima, manipulativne igre, grupne igre i mnoge druge. Isto tako, za početno pisanje važni su kutak za pisanje, grupne slikovnice, džepne priče, pisanje dnevnika, kutak za pisanje, kovčežić s pisaćim priborom i mnogi drugi.

Bogato i utjecajno prostorno uređenje vrtića kao i sama okolina - veoma su bitne stavke za poticanje djeteta na učenje, ali i za ostvarenje odgojno-obrazovnog procesa. Prostor također može znatno utjecati na kvalitetu odgoja i učenja djece, ali i na dječju igru. Prostorno uređenje vrtića mora što više ličiti obiteljskom okruženju jer djeca većinu svog djetinjstva provode u njemu. Kao i u svemu, važnu ulogu u učenju i usvajanju jezika imaju odgojitelji. U zajedničkoj igri i djeca i odgojitelji stječu zajedničko iskustvo. Glavna zadaća odgojitelja jest da dopre do svakog djeteta, pokuša shvatiti koje su njegove želje i potrebe te da pripremi poticajnu okolinu i bogate, raznovrsne materijale.

3.2. Usvajanje jezika uz pomoć pjesmica, brojalica i slikovnica

Brojalice su proizvod dječjeg usmenog stvaralaštva, a najčešći ritam brojalica je *trohej*. Trohej je specifičan po dinamičnim radnjama, kretanjama, skakanju, lupanju nogama, pljeskanju. U brojalicama je sve podređeno ritmu, a dječji fokus stavljen je na razrješenje napetosti stvorene igrom, a ne na sam sadržaj brojalice. U brojalicama pokretom i glasom dijete izražava svoje osjećaje, stavove i zapažanja. U samom građenju stihova brojalica, djeca najčešće upotrebljavaju glagole i imenice (Peteh, 2003).

Autor Crnković (1998) pučke dječje pjesmice naziva *malešnice*. Malešnice su u svijetu poznate pod nazivom *nursery rhymes*. Pjesmice najčešće proizlaze iz igre u kojoj dijete aktivno sudjeluje, a kao takve, one povezuju riječi i pokrete i aktiviraju sva osjetila. S obzirom na funkciju, autor malešnice dijeli na: uspavanke, brojalice, nabrajalice, tepalice, rugalice, zagonetke, oponašalice itd.

Pjesme i brojalice pogodne su kao medij za približavanje stranog jezika djeci. One znatno utječu na govorni i jezični razvoj na materinskom, ali i na stranom jeziku. Djeca će pomoću njih vježbati izgovor, bogatiti rječnik, ali slušati i uočavati jezičnu strukturu. Štoviše, one će djecu potaknuti na igru i na oslobađanje od straha, ponajviše od stranog jezika (Silić, 2007).

Autorica Silić (2007) objašnjava kako će ritam stihova pjesmice pomoći djetetu da stavlja naglasak na pravo mjesto kako bi dijete ostvarilo tečan govor. Pojava rime, aliteracije i onomatopeje u pjesmici djeci će pomoći da se usredotoče na pojedine glasove i ona će na taj način vježbati svoj sluh za pravilan izgovor. Štoviše, autorica navodi da se kod pjesmica nudi mogućnost ponavljanja istih cjelina bez opasnosti da će one djetetu dosaditi, a zbog toga djeci to uvelike pomaže u vježbanju tečnosti izraza.

U situaciji u kojoj djeca slušaju, igraju se i pjevaju na stranom jeziku, ona nemaju vremena tražiti prijevod svake riječi već aktivno ulaze u situaciju slušanja i igranja na stranome jeziku. Na izbor pjesama utječu razni kriteriji: prihvaćenost sadržaja, prikladnost sadržaja s obzirom na dob djece, jednostavnost glazbene strukture, primjerenost rječnika, tonaliteti koji su primjereni razvoju dječjeg glasovnog aparata te mogućnost korištenja mimike, glume itd. (Silić, 2007).

Slikovnica je prva knjiga s kojom se dijete susreće te je ona u svakodnevnom radu s djecom neizostavno sredstvo. Slikovnica obogaćuje dječju spoznaju te je zbog toga bitna za usvajanje i materinskog, ali i stranog jezika. Slikovnice na engleskom jeziku nude mnoštvo zanimljivog i bogatog sadržaja. Zbog svog bogatog opusa, veoma je bitno da odgojitelj dobro istraži i odabere slikovnicu koju će ponuditi djeci, a da im ona bude zanimljiva (Šeravić Lovrak, 2020).

Autorice Moomaw i Hieronymus (2008) objašnjavaju kako djeca za vrijeme listanja slikovnica nauče razlikovati tekst od slika, uviđaju da su riječi sastavljene od slova te uočavaju da se tekst prati s lijeva na desno i odozgo prema dolje. Također, autorice navode da ponavljanjem stihova iz slikovnica djeca povezuju riječi i slova koja vide s glasovima koje čuju.

Slikovnica je jednostavan književni oblik koji povezuje priče i umjetnost. Čitanjem slikovnice kod djece potiče se govorno-jezični razvoj, kognitivno razmišljanje, učenje o svijetu oko sebe, ali i razvijanje svijesti o umjetnosti. Kao i tekst, tako su i ilustracije u slikovnicama veoma važne jer se povezivanjem teksta i slike dobiva priča (Šeravić Lovrak, 2020).

Postoje predvidive slikovnice, a to su slikovnice u kojima se tekst ponavlja i koje omogućuju djeci da brzo zapamte riječi i da predosjete što će se iduće dogoditi. Grupne slikovnice su one slikovnice u kojima svako dijete ima svoju stranu za nešto napisati ili nacrtati. Velike slikovnice su zapravo uvećani formati djeci poznatih priča ili pjesmica. Velike slikovnice djeci olakšavaju uočavanje nekih zakonitosti pisanog jezika, poput veze između glasova i simbola, granice riječi, smjer čitanja te uporaba velikih i malih slova. Velike slikovnice djeci se čitaju više puta kako bi djeca mogla zapamtiti što veći broj riječi i fokusirati se na njihov pisani oblik. Štoviše, velike slikovnice posebno su korisne za djecu koja uče dva jezika ili za djecu koja zaostaju u razvoju jezika (Moomaw i Hieronymus, 2008).

Brojalice i pjesmice igraju važnu ulogu u usvajanju materinskog, ali i stranog jezika. Štoviše, one djeci pružaju veliko zadovoljstvo i radost upravo zbog povezivanja kretnje, slušanja i ponavljanje melodije i poznatog im sadržaja. Isto tako, brojalice i pjesmice potiču govornu aktivnost kod djece, obogaćuju dječju spoznaju, motiviraju djecu na kreativne igre. Djeca uz pomoć brojalica i pjesmica uče pravilan izgovor glasova i riječi. Slikovnica je prva knjiga s kojom dijete dolazi u doticaj. Uz pomoć slikovnice djeca usvajaju neka bitna jezična obilježja čitanja i pisanja. Slikovnica djetetu pruža pogled na svijet s umjetničkog gledišta.

3.3. Jezične igre kao pomoć pri usvajanju jezika

Autorice Stantić i Velički (2009) jezičnu igru definiraju kao prostor u kojem djeca i odrasli uživaju oslobađajući se u vlastitom jeziku. Naime, u jezičnoj igri dolazi do svladavanja pravila i stjecanja sposobnosti postupiti u skladu s navedenima ili ih namjerno prekršiti. Kao cilj igre, autorice navode učenje kroz igru. Štoviše, u jezičnim igrama djeci se mora pružiti mogućnost da što prirodnije i opuštenije svladaju prepreke. Jezične igre mogu se provoditi individualno ili u skupinama.

Djetetu učenje može postati zabavno ako se ono odvija u obliku igre i puno drugih aktivnosti. Djeca strani jezik uče kao i materinski – riječi najprije poslušaju, a zatim ih sama pokušavaju izgovoriti. Nakon što djeca ovladaju izgovaranjem riječi, ona počinju sastavljati rečenice. Igra je temeljni dio nastave. Kao takva, igra mora biti osmišljena tako da se djeca zabavljaju i uživaju u njoj, a da pritom usvoje jezične i sadržajne ciljeve (Križaj Grušovnik, 2021).

Prema Herljević i Posokhovej (2007) poticanje razvoja fine motorike izravno utječe na razvoj govora. Kada razvoj pokreta prstiju odgovara dobi, razvoj govora je također uredan čak i kada je gruba motorika dobro razvijena. Vježba stimuliranja prstiju može se započeti i sa šestomjesečnom bebom na način da se bebi nježno masira dlan i svaki prstić svakodnevno po dvije do tri minute. Autorice navode kako se postupnim smanjivanjem dimenzije predmeta kojim se dijete igra stimulira veća točnost i spretnost pokreta. Koriste se jednostavne konstrukcijske igre, ritmične pjesme koje uključuju pokrete prstiju te svima poznata igra prstima *sjene životinja*.

Kao što je važna u većini djetetovih aktivnosti, igra je važna i za učenje. Igra mora biti zanimljiva, poučna i zabavna za djecu kako bi djeca u njoj što duže uživala. Isto tako, postoji nešto što se zove jezična igra. Jezične igre, roditelji i odgojitelji provode s djecom kako bi djeca lakše usvajala jezik i njegova obilježja, a da se pritom zabavljaju.

3.4. Utjecaj vršnjaka i druge djece za učenje i usvajanje jezika

U druženju s vršnjacima svako dijete uživa, a takvo druženje potiče na igru i učenje na djeci primjeren način. Društvo druge djece pozitivno djeluje na djecu potičući ih na zreliji oblik komuniciranja, ali i na ravnopravnost (Silić, 2007).

Autorica Klarin (2006) navodi mnoge dobrobiti socijalizacije djece. Djeca uče kako se ponašati u skupini s vršnjacima, uče pravila i kako ih poštivati, kako se nositi s porazom i pobjedom. Štoviše, djeca formiraju sliku o sebi, uče se suradnji i međusobnom dijeljenju, razvijaju kognitivne misli, ali uče i o socijalnim vještinama i ponašanju.

Autorica Silić (2007) objašnjava kako se u mješovitoj skupini djece zadatci odrađuju s lakoćom, djeca se međusobno nadopunjuju i usklađuju te se uče suradnji. Štoviše, djeca u mješovitim skupinama vježbaju slušanje drugih, razumijevanje, uvažavanje, ali i samostalno donošenje odluka, kao i njihove posljedice.

U miješanoj grupi djeca mogu steći iskustvo natjecanja s vršnjacima. Nadalje, djeca će naučiti da se ponekad moraju *prikloniti* skupini kako bi uspješno komunicirala i funkcionirala u grupi. Ako se dijete ne osjeti prihvaćenim, kod njega se mogu pojaviti razne vrste agresivnog ponašanja, što će na kraju samo produbiti probleme s ostalim vršnjacima (Klarin, 2006).

Djeca vole provoditi svoje vrijeme s vršnjacima iz drugih grupa i družiti se s njima. Djeca zajedničkim snagama i naporima mogu riješiti zadane zadatke, a da pritom surađuju, uče jedni od drugih, ali i da se zabavljaju. Kao što je odraslim ljudima za normalan život potrebna socijalna interakcija, tako je i kod djece.

4. ISTRAŽIVANJE

U svrhu pisanja završnog rada provedeno je istraživanje o utjecaju dvaju i više jezika na jezični razvoj djece.

4.1. Opis uzorka

U istraživanju je sudjelovala hrvatsko-francuska obitelj. Razgovor se odvijao na hrvatskom jeziku s majkom djece, ¹Anom. Isto tako, u razgovoru je sudjelovao i otac djece Mathis koji je odgovarao na francuskom jeziku, a Ana je prevodila na hrvatskom. Ana je rođena u Republici Hrvatskoj, a Mathis u Republici Kongo. Oba roditelja imaju višu stručnu spremu. Majka je prvostupnik edukacije likovne kulture dok je otac prvostupnik logistike. Ana aktivno koristi hrvatski, francuski jezik i engleski jezik dok Mathis uz hrvatski i francuski aktivno govori i engleski, lingala, kikongo i lari jezik. Od samog rođenja djece obitelj je živjela u Hrvatskoj gdje je Amy pohađala vrtić, a 2019. godine obitelj seli u Francusku gdje i danas žive. Tijekom istraživanja dob starijeg djeteta Amy iznosila je 5,5 godina, a mlađeg djeteta Bastiana 2,5 godine. U ovoj obitelji prevladava dvojezičnost. Od njihova rođenja, roditelji s djecom komuniciraju upotrebljavajući i hrvatski i francuski jezik. Oboje, i Amy i Bastian pohađaju vrtić, ali ne uče dodatni strani jezik. Amy slušanjem razgovora između roditelja, gledanjem crtića i pjevanjem pjesmica na engleskom jeziku počinje s usvajanjem istog.

4.2. Opis instrumenta istraživanja

Instrument istraživanja bio je intervju s roditeljima koji se sastoji od 16 pitanja. Prvih 5 pitanja odnosi se na višejezičnu komunikaciju unutar obitelji, kao npr. na kojem jeziku se djeca obraćaju roditeljima, koji jezik djeca smatraju svojim materinskim jezikom, koliko je roditeljima bitno da djeca pričaju njihovim materinskim jezikom, koji jezik roditelji upotrebljavaju pri čitanju priče djeci te miješaju li djeca jezike u razgovoru s roditeljima. Nadalje, u razgovoru s roditeljima postavljeno je 4 pitanja koja se tiču dječjeg polaska u vrtić i usvajanja dodatnog

¹ Radi zaštite identiteta i želje roditelja stvarna imena ispitanika su izmijenjena

jezika u istome. Od 10. do 14. slijede pitanja poput: koji jezik djeca upotrebljavaju u interakciji s vršnjacima, koji jezik preferiraju, kojim jezikom teže ovladavaju i dolazi li do jezičnih pogrešaka u ovladavanju jezika te koje prednosti kod djece donosi učenje više jezika. Zadnja dva pitanja odnose se na svjesnost djece o uporabi više jezika i kolika je njihova zainteresiranost za učenjem više jezika.

4.3. Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi djeluje li višejezičnost kao poticaj za rani jezični razvoj.

U skladu s temeljnim ciljem postavljeni su sljedeći problemi istraživanja:

1. Dolazi li do miješanja jezika kod dvojezične odnosno višejezične djece?
2. Preferiraju li djeca više od jednog jezika u razgovoru s roditeljima?
3. Postoji li svjesnost kod djece o uporabi dvaju ili više jezika?
4. Dolazi li do jezičnih pogrešaka kod višejezične djece?
5. Potiče li višejezičnost zainteresiranost za učenjem drugih jezika?
6. Dolazi li do pozitivnih učinaka kod višejezične djece?

4.4. Hipoteze istraživanja

1. Očekuje se da dolazi do miješanja jezika kod višejezične djece.
2. Pretpostavlja se da djeca preferiraju uporabu jednog jezika u razgovoru s roditeljima.
3. Pretpostavlja se da postoji svjesnost kod djece o uporabi dvaju ili više jezika.
4. Očekuje se da dolazi do jezičnih pogrešaka kod višejezične djece.
5. Očekuje se da višejezičnost potiče zainteresiranost za učenjem više jezika.
6. Očekuje se da višejezičnost pozitivno utječe na jezični razvoj kod djece.

4.5. Rezultati

Prvi postavljeni cilj u sklopu istraživanja bio je dolazi li do miješanja jezika kod višejezične djece. Prvo pitanje koje je postavljeno u vezi miješanja jezika je: *Miješaju li djeca jezike dok razgovaraju s Vama i vašim suprugom?* Roditelji su odgovorili kako kod starijeg djeteta ponekad dolazi do miješanja jezika, dok se kod mlađeg djeteta javlja nesigurnost i zbunjenost oko točne uporabe jezika. Odgovor je glasio: *Oboje i Amy i Bastian miješaju jezike, iako je kod Bastiana to više primjetno. Npr. ako se Amy obratim na hrvatskom odgovorit će mi na hrvatskom, ali i na francuskom. Ako mi odgovori na francuskom, a shvati da sam je pitala na hrvatskom brzo će ispraviti odgovor na hrvatskom jeziku. Do takve situacije dolazi i u razgovoru s ocem. Što se tiče Bastiana, on još nije potpuno siguran kada koji jezik mora koristiti. Većinu iskaza Bastian daje na francuskom jeziku, a kada pokuša na hrvatskom, rečenice slaže koristeći i jedan i drugi jezik.*

U prvom cilju problem koji je bio postavljen jest dolazi li do miješanja jezika kod višejezične djece. U svrhu tog cilja postavljena je hipoteza kako se očekuje da dolazi do miješanja jezika kod višejezične djece, što se i potvrdilo.

Drugi postavljeni cilj ovog istraživanja bio je preferiraju li djeca više od jednog jezika u razgovoru s roditeljima. Prvo pitanje u sklopu ovog cilja glasilo je: *Na kojem jeziku Vam se djeca obraćaju?* Roditelji su odgovorili kako se starije dijete roditeljima obraća na njihovom materinskom jeziku, a mlađe dijete isključivo na francuskom zbog okoline i kasnijeg razvitka govora. Odgovor je glasio: *Kćer se meni obraća isključivo na hrvatskom, a tati na francuskom jeziku. Sa sinom je situacija ponešto drugačija jer je kasnije počeo pričati i ide u vrtić ovdje u Francuskoj stoga nam se obraća samo na francuskom. Hrvatski jezik u govoru, Bastian upotrebljava kada ga počnem ispravljati na hrvatskom pa i on ponovi nakon mene.*

Drugo pitanje koje je bilo postavljeno u skladu s ovim ciljem je: *Koji jezik upotrebljavate pri čitanju priča djeci?* Roditelji djeci čitaju svatko na svom materinskom jeziku kako bi ona lakše usvajala ono što čuju i usavršavala znanje o materinskom jeziku svakog od roditelja.

Odgovor je glasio: *Iako imamo puno knjiga i slikovnica na oba jezika, djeci čitamo priče svatko na svom materinskom jeziku jer je djeci tako lakše. Djeca slušajući oba naša jezika usvajaju znanja i ono što čuju te usavršavaju znanje oba jezika. Također, djeca vole slušati dok im pričam priče na hrvatskom, a otac na francuskom.*

Također je postavljeno pitanje preferiraju li djeca više od jednog jezika u razgovoru s roditeljima. Postavljena je hipoteza kako se očekuje da djeca preferiraju uporabu jednog jezika u razgovoru s roditeljima. Hipoteza se ispostavila točnom jer djeca u razgovoru sa svojim roditeljima i u slušanju priča više vole komunicirati koristeći jedan jezik. Također, djeca lakše uče uporabom samo jednog jezika i to materinskog svakog od roditelja.

Treći postavljeni cilj ovog istraživanja bio je postoji li svjesnost kod djece o uporabi dvaju ili više jezika. Prvo pitanje u sklopu ovog cilja glasilo je: *Za koji jezik možete reći da djeca smatraju materinskim, a koji jezik prevladava u razgovoru?* Roditelji tvrde kako starije dijete materinskim jezikom smatra hrvatski jer je većinu života provela u Hrvatskoj, dok mlađe dijete materinskim jezikom smatra francuski jezik. Svakodnevni razgovor odvija se i na francuskom i na hrvatskom jeziku. Odgovor je glasio: *Za Amy možemo reći da joj je materinski hrvatski jezik, a Bastianu francuski (postaje). Amy je od malena bila okružena ljudima koji pričaju hrvatskim jezikom, dok je samo s ocem imala priliku razgovarati na francuskom. Sa Bastianom je obrnuto U svakodnevnom razgovoru, Amy se služi i francuskim i hrvatskim, dok Bastian većinom francuskim jezikom.*

Drugo pitanje u sklopu ovog cilja bilo je: *Shvaćaju li Vaša djeca da govore više jezika?* Roditelji tvrde kako je starije dijete svjesno pojave dvojezičnosti odnosno višejezičnosti dok se kod mlađeg djeteta ta svijest još uvijek razvija. Odgovor je glasio: *Amy shvaća i ponosna je kada je djeca u parku i školi ispituju o hrvatskom jeziku, za Bastiana smatramo kako u potpunosti nije svjestan višejezičnosti.*

Treće pitanje u sklopu ovog cilja bilo je: *Koji jezik djeca upotrebljavaju pri razgovoru sa svojim vršnjacima?* Roditelji tvrde kako će djeca voditi razgovor s vršnjacima na jeziku na kojem im se vršnjaci obrate. Odgovor je glasio: *Djeca će razgovarati s vršnjacima na jeziku na kojem im se oni obrate. Ono što smo primjetili kod djece jest to da će prvo malo zastati i*

razmisliti koji jezik moraju upotrijebiti prije davanja iskaza jer oni također imaju prijatelje koji pričaju i hrvatskim i francuskim jezikom.

U trećem cilju problem koji je bio postavljen jest postoji li svjesnost kod djece o uporabi dvaju ili više jezika. U svrhu tog cilja postavljena je hipoteza kako se pretpostavlja da postoji svjesnost kod djece o uporabi dvaju ili više jezika. Hipoteza se ispostavila točnom s obzirom da djeca u većini slučajeva i situacija shvaćaju kako se tijekom razgovora i okolini u kojoj odrastaju koristi više jezika pa ona počinju razmišljati i razvijati svijest o tome koji jezik će upotrijebiti u razgovoru s roditeljima i vršnjacima.

Četvrti postavljeni cilj u sklopu ovog istraživanja bio je dolazi li do jezičnih pogrešaka kod višejezične djece. Pitanje koje je postavljeno u vezi javljanja jezičnih pogrešaka glasilu je: *Jeste li primjetili kakve jezične pogreške, mane ili teškoće kod govora svoje djece?* Roditelji su odgovorili kako se kod Amy jezične pogreške javljaju tek kod usvajanja trećeg jezika. Kod Bastiana, roditelji tvrde kako zbog njegove dobi i kasnijeg razvitka govora dolazi do pojave mucanja i miješanja jezika. Oba roditelja tvrde kako djeca oba jezika odlično razumiju. Odgovor je glasio: *Kod Amy smo primjetili krivi naglasak pri uporabi engleskog jezika, ali samo zato što ga je tek počela usvajati. Što se tiče hrvatskog i francuskog jezika, Amy se u tome odlično snašla, pogreške jedva da su uočljive. Kod Bastiana je situacija malo drugačija. Kao što sam već spomenula, on je kasnije počeo pričati jer je kod njega ta dvojezičnost i višejezičnost izazvala zbrku. On oba jezika dobro razumije. Ono što se npr. kod Bastiana događa jest francusko r prilikom uporabe hrvatskog jezika, zamuckivanje u dijelovima rečenice na način da kaže nešto pa utihne ili ponavlja riječi.*

U četvrtom cilju problem koji je bio postavljen jest dolazi li do jezičnih pogrešaka kod višejezične djece. U svrhu tog cilja postavljena je hipoteza kako se očekuje da dolazi do jezičnih pogrešaka kod višejezične djece. Hipoteza se ispostavila točnom s obzirom da kod usvajanja drugog ili trećeg jezika, osim miješanja jezika, dolazi do pojave mucanja, krivog izgovora nekih glasova i krivog naglaska.

Peti postavljeni cilj u sklopu ovog istraživanja bio je potiče li višejezičnost zainteresiranost za učenjem drugih jezika. U svrhu tog cilja, roditeljima je postavljeno pitanje:

Kolika je dječja zainteresiranost za učenjem više jezika? Roditelji tvrde kako djeca pokazuju veliku znatiželju i zainteresiranost za učenjem više jezika. Odgovor je glasio: Vrlo su zainteresirani i znatiželjni. I suprug i ja pričamo više od dva jezika i mislimo da i djeca to vide kao nešto normalno i poželjno. Naš stav je da poznavanje više jezika može samo pomoći u učenju, ali i u mnogim drugim stvarima u životu.

Drugo pitanje u sklopu ovog cilja bilo je: *Uče li Vaša djeca u vrtiću kakav dodatni strani jezik? Djeca u vrtiću ne uče dodatni jezik, ali se kod Amy polagano javlja želja za usvajanjem trećeg jezika. Roditelji su odgovorili: Ne uče, ali smo oboje prije i još uvijek zapravo, pred drugim ljudima i u konverzaciji s drugim ljudima upotrebljavamo engleski jezik. Tako je kćer dosta dobro naučila engleski plus što gleda crtiće i slušati pjesmice na engleskom jeziku.*

U petom cilju problem koji je bio postavljen je potiče li višejezičnost zainteresiranost za učenjem drugih jezika. U svrhu tog cilja postavljena je hipoteza kako se očekuje da višejezičnost potiče zainteresiranost kod djece za učenjem više jezika. Hipoteza se u ovom slučaju ispostavila točnom jer se kod djece slušajući novi odnosno dodatni strani jezik potiče zainteresiranost i želja za usvajanjem odnosno učenjem istog.

Zadnji postavljeni cilj u sklopu ovog istraživanja bio je dolazi li do pozitivnih učinaka kod višejezične djece. U svrhu tog cilja roditeljima je postavljeno pitanje: *Jeste li primjetili prednosti kod svoje djece zbog učenja više jezika? Ako da, navedite koje.* Roditelji smatraju kako višejezičnost kod njihove djece pozitivno utječe na učenje i samopouzdanje djece. Također, djeca se uz pomoć višejezičnosti lakše prilagođavaju okolini i lakše sklapaju prijateljstva s vršnjacima. Odgovor je glasio: *Jesmo. Čini nam se da su djeca zbog toga sigurnija i da brže uče. Isto tako, djeca se brže i lakše prilagođavaju novim sredinama i situacijama te lakše pronalaze prijatelje.*

U petom cilju problem koji je bio postavljen je dolazi li do pozitivnih učinaka kod višejezične djece. U svrhu tog cilja postavljena je hipoteza kako se očekuje da višejezičnost pozitivno utječe na dječji jezični razvoj. Hipoteza je potvrđena jer višejezičnost kod djece ima pozitivnih učinaka kao što su sklapanje prijateljstava, lakše učenje i snalaženje u okolini te razvitak samopouzdanja.

5. ZAKLJUČAK I RASPRAVA

U istraživanju koje je provedeno u obliku intervjua s jednom hrvatsko-francuskom obitelji, cilj je bio ustanoviti potiče li višejezičnost rani jezični razvoj kod djece. Rezultati ovog istraživanja su pokazali kako kod višejezične djece dolazi do miješanja jezika te je time potvrđena prva hipoteza istraživanja. U drugoj hipotezi cilj je bio istražiti preferiraju li djeca više od jednog jezika u razgovoru s roditeljima. U rezultatima istraživanja, druga hipoteza ispostavila se točnom jer djeca u razgovoru s roditeljima i aktivnostima koji roditelji provode s njima preferiraju uporabu samo jednog jezika. Nadalje, treća hipoteza ovog istraživanja je potvrđena s obzirom da kod višejezične djece postoji svjesnost o uporabi dvaju ili više jezika. Isto tako, četvrtom hipotezom potvrđeno je da kod višejezične djece osim miješanja jezika dolazi i do jezičnih pogrešaka kao što su mucanje, krivi izgovor i krivi naglasak. S obzirom na to, četvrta hipoteza nam potvrđuje temeljni cilj i temu ovog rada, a to je sam utjecaj višejezičnosti na razvoj ranoga jezičnog razvoja. Peta hipoteza je također potvrđena jer se ispostavilo da višejezičnost potiče zainteresiranost kod djece za učenjem više jezika. I u posljednjoj hipotezi se pokazalo kako višejezičnost pozitivno utječe na rani jezični razvoj kod djece, ali i na cjelokupni razvoj djeteta.

Kao što je u ovom radu predstavljeno, usvajanje jezika veoma je složen proces. Usvajanje i učenje jezika ponešto se razlikuje i to tako da se usvajanje jezika najčešće odvija u obiteljskom okruženju, dok su za učenje jezika predviđene odgojno-obrazovne ustanove, specijalizirane škole i posebni tečajevi. Usvajanjem i učenjem materinskog ili drugog jezika djeca moraju usavršiti pravila tog jezika – glasovni sustav, gramatiku, semantiku i komunikaciju. Usvajanjem ili učenjem drugog jezika dolazi do pojave dvojezičnosti odnosno višejezičnosti. Ako bismo najjednostavnije trebali definirati dvojezičnost i višejezičnost, možemo reći da je dvojezičnost usporedna upotreba dvaju ili više jezika, dok je višejezičnost usporedna upotreba dva, tri, četiri ili više jezika. Roditelji i članovi obitelji imaju veliki utjecaj na usvajanje i učenje stranog jezika i zbog toga je veoma bitno dogovoriti se koji jezik će upotrebljavati u razgovoru s djecom. Tako se može zaključiti da djeca koja s usvajanjem ili učenjem dodatnog stranog jezika započnu u što ranijoj dobi imat će veću sposobnost za učenjem novih pojmova, bolju razvijenu svijest o jezicima, veće samopouzdanje, sigurnost, ali će i lakše ulaziti u interakcije s drugim vršnjacima.

6. POPIS LITERATURE:

- Aladrović Slovaček, K. (2019). *Od usvajanja do učenja hrvatskog jezika*. Zagreb: Alfa d.d.
- Bagdasarov, A. (2017). *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. Vol. 64 No. 5, 2017, str. 196-197
- Baker, C., Prys Jones, S. (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon; Philadelphia, PA: Multilingual matters
- Baker, C. (2000). *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism (Parents' and Teachers' Guides)*. Clevedon: Multilingual Matters
- Barron-Hauwaert, S. (2004). *Language Strategies for Bilingual Families: The-One-Parent-One-Language Approach*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd
- Baždarić, T. (2015). *Obitelj pred izazovima dvojezičnosti: zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj*. Acta ladertina, Vol. 12 No. 1, 2015.
- Bradarić-Jončić, S., Kolarić, B. (2012). *Dvojezično obrazovanje gluhe djece*. Zagreb: Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol. 48 No. 1, str. 104-116
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press
- Crnković, M. (1998). *Hrvatske malešnice – Dječje pjesme pučkog izvorišta ili podrijetla*. Zagreb: Školska knjiga
- Cummins, J. (1991). *Interdependence of first- and second language proficiency in bilingual children*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hrvatska enciklopedija: definicija dvojezičnosti.
- Jelaska, Z., Blagus, V., Bošnjak, M., Cvikić, L., Hržica, G., Kusin, I., Novak-Milić, J., Opačić, N. (2005). *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Zagreb: Slap

Knight, P., Swanwick, R. (2002). *Working with deaf pupils. Sign bilingual policy into practice.* London: David Fulton Publishers

Kovačević, M. (1991). *Psihologija, edukacija i razvoj djeteta: teorije, istraživanja i edukativna zbilja.* Zagreb: Školske novine

Križaj Grušovnik, J. (2021). *Igrom do izvrsnog znanja engleskog jezika.* Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 4 No. 7, 2021., str. 411-416

Kuvač Kraljević, J. (2015). *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama.* Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Likierman, H., Muter, V. (2007). *Pripremite dijete za školu.* Zagreb: Ostvarenje d.o.o.

Malechová, M. (2016). *Višejezičnost kao sociolingvistički fenomen kontakta imajući u vidu suvremene oblike višejezične komunikacije; Mijenjanje kodova kao suvremeni komunikacijski trend.* Informatologia, Vol. 49 No. 1 – 2, 2016., str. 86-93

Malaguzzi, L. (1998). *History, ideas and Basic Philosophy: An Interview with Lella Gandini.* London: Ablex Publishing Corporation, str. 49-97

Moomaw, S., Hieronymus, B. (2008). *Igre čitanja i pisanja: Aktivnosti za razvoj predčitačkih vještina i početnog čitanja i pisanja u predškolskoj dobi i prvom razredu.* Zagreb: Ostvarenje d.o.o.

Perrow, S. (2010). *Bajke i priče za laku noć.* Zagreb: Ostvarenje d.o.o

Peteh, M. (1998). *Zatno doba brojalice.* Zagreb: Alinea

Peti-Stantić, A., Velički, V. (2009). *Jezične igre za velike i male.* Zagreb: Alfa d.d.

Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece.* Zagreb: Ostvarenje d.o.o.

Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik – materinski, drugi i strani jezik.* Zagreb: Školska knjiga.

- Riehl, C. M. (2014). *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*. 3. Auflage. Tübingen: Narr Verlag.
- Schwitalla, J. (2006). *Gesprochenes Deutsch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH&Co., p. 55
- Silić, A. (2007). *Prirodno učenje stranog (engleskog) jezika djece predškolske dobi*. Zagreb: Mali professor
- Singleton, D. (1989). *Language Acquisition: The Age Factor*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd
- Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum: rad djece na projektima*. Zagreb: Mali profesor
- Steiner, N., Hayes, S., L. (2009). *7 Steps to Raising a Bilingual Child*. New York: AMACOM
- Šeravić Lovrak, K. (2020). *Primjena slikovnice u provedbi projekata u dječjem vrtiću*. Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama, Vol. 4 No. 4, 2020., str. 147-154
- Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu: Malešnice i igre prstima kao poticaj za govor*. Zagreb: Alfa d.d.
- Vrsaljko, S., Paleka, P. (2018). *Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja*. Magistra ladertina, Vol. 13 No. 1, 2018.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat mogega rada te da se u njegovoj izradi nisam koristila drugim izvorima osim onima koji su u njemu navedeni.
